

Povijest proučavanja iluminiranih rukopisa u Hrvatskoj

Ponajprije treba razlučiti neke pojmove, osobito pojmove *iluminacija* i *minijatura*. Izraz *minijatura* dolazi od riječi *minij*, crvena boja, kojom su se u staro doba pisali naslovi i inicijali u knjigama. Takve su se knjige nazivale *libri miniat*. Kasnije, osobito u 19. st., minijaturom se nazivaju zasebne slike malog formata i uokvirene. Ponekad se minijaturama nazivaju i figurativni »ukrasi« u rukopisnim knjigama. *Iluminacija* pak označuje cjelokupno likovno oblikovanje knjige, od impostacije teksta i njegova odnosa prema veličini stranice, preko sitnih ukrasa i inicijala, do figurativnih prikaza. Između toga ima više vrsta inicijala i s obzirom na veličinu i bogatstvo ukrasa u njima i oko njih, koji idu od jednostavnih grafičkih inicijala do raskošnih višebojnih, biljnog, životinjskog i ljudskog sadržaja. Naši glagoljaši iluminirane su nazivali cinobiranje, od boje cinober.

Proučavanjem hrvatske iluminacije prvi se bavio Giorgio Vasari (1515.-1574.) pišući o Kloviću. U *Životopisu don Julija Klovića, sitnoslikara* (1568.) on na početku doslovce kaže: »Nikada još nije postojao, niti će se u sljedećim stoljećima pojaviti tako rijedak i vrstan minijaturist ili, možemo reći, slikar sitnih stvari, kakav je don Julije Klović; jer on je daleko nadmašio sve koji su se bavili tom vrstom slikarstva.«¹ Opisujući opširno njegov životopis, na jednom mjestu kaže: »Stoga smijemo ponoviti ono što je rečeno na početku, da je, naime, don Julije u toj umjetnosti nadmašio i stare i moderne majstore te je u naše doba postao novim Michelangelom sitnoslikarstva.«² On ga, dakle, tretira kao slikara sitnih slika, a ne kao iluminatora knjiga, premda nabrta i opisuje slike koje je naslikao u pojedinim knjigama. O Kloviću su pisali i mnogi drugi onovremeni pisci, ali također kao o sitnoslikaru.³

Klovićem se bavi i Ivan Kukuljević-Sakcinski, koji o njemu piše u više navrata, počev od 1847., a detaljno opisuje njegov život i djelo u knjizi *Jure Glović prozvan Julijo Klovio hrvatski sitno slikar*, Zagreb 1878. I Kukuljević ga opisuje kao sitnoslikara.

Prvi koji je opisao najstariju pisanu knjigu koja se čuva u Hrvatskoj, Splitski evanđelistar, bio je splitski kanonik Ivan Dević. S obzirom na to da opisuje kako ga je pronašao, opisuje ga samo s biblijskog stajališta, uspoređujući ga s Vulgatom.⁴ Tek pri kraju, u dijelovima koji su pisani kasnije, naznačuje dijelove koji su pisani crnom tintom, a koji crvenom.

Prvi koji je sustavno i cjelovito proučavao luminacije Hrvatskoj bio je Austrijanac, đak Bečke škole, Hans Folnesics (Beč, 1866.-1922.), ali je obradio samo Istru i Dalmaciju.

Djelo je objavljeno na njemačkom 1917. u Leipzigu.⁵ On, nakon općenitih podataka o rukopisu, donosi popis svih iluminacija i inicijala s figurativnim prikazima i običnih inicijala, biljnih i grafičkih. Donosi i mnogo crnobijelih reprodukcija figurativnih inicijala.

Međutim, mnogi rukopisi koje on opisuje danas više ne postoje ili ih bar ja nisam uspio pronaći. Tako u Istri više ne postoje rukopisi koje on spominje u gradskim arhivima u Bujama, Poreču, Vodnjanu i Grožnjanu. U Zadru su nestali rukopisi koje on opisuje u biskupskom sjemeništu, gradskoj upravi, talijanskoj gimnaziji, sakristiji sv. Šime i Biblioteci Paravia — oni su vjerojatno propali za vrijeme bombardiranja u ratu ili su pak odneseni u Italiju.

Zatim slijedi niz proučavatelja pojedinačnih rukopisa. Tako Niko Kalogjera opisuje jedan splitski antifonar, ali samo s liturgijskog stajališta.⁶

Ljubo Karaman se na više mjesta u svojim pregledima umjetnosti u Dalmaciji općenito bavi i opisom iluminacija. Samo iluminacije opširnije opisuje u svom članku *Umjetnička oprema knjige u Dalmaciji* 1933.⁷ I on se ograničio samo na sličice.

Prvi koji je sustavno i cjelovito proučavao zagrebačke iluminirane rukopise bio je Dragutin Kniewald. Osim što u brojnim člancima opisuje pojedinačne rukopise, dao je i nekoliko sintetskih, iscrpnih i detaljnih opisa svih rukopisa. S liturgijskog stajališta opisuje ih 1940.,⁸ s likovnog stajališta 1943.,⁹ a s likovnog i muzikološkog stajališta 1944.¹⁰ Osim toga napisao je i brojne druge članke o pojedinačnim rukopisima ili iluminatorima, osobito o Felixu Petančiću.

Iluminacije u Dubrovniku opširno je obradio Cvito Fiskivić, i to osobito na temelju arhivskih istraživanja. Donosi imena brojnih skriptora i iluminatora, ali manje se bavi opisom pojedinačnih iluminiranih rukopisa.¹¹ Fisković općenitije opisuje iluminacije i u brojnim drugim svojim člancima.

Iluminirane rukopise u dominikanskom samostanu u Dubrovniku opširno opisuju Kaeppli i Shooner 1965., ali više s paleografskog i sadržajnog aspekta.¹²

Rukopise pisane beneventanom i karolinom, koji se čuvaju u Dalmaciji i Zagrebu, u više je navrata obradio Viktor Novak, ali s više interesa za njihove paleografske značajke i vrijednost.¹³

U više navrata o rukopisima pisanim beneventanom pisala je i Branka Telebaković-Pecarski, ali opet s jačim naglaskom na njihovu paleografsku vrijednost.¹⁴

Romaničke iluminirane rukopise u Splitu, pisane beneventanom i karolinom, od XI.-XIII. st. obradio je Duško Kečkemet, i to veoma iscrpno i detaljno.¹⁵ Donosi brojne fotoreprodukcije i figurativnih i grafičkih inicijala te crteže pojedinačnih inicijala. Međutim, i on opisuje samo ukrase, figurativne, biljne i geometrijske, ali ne obrađuje knjigu kao cjelinu. Ana Deanović u Likovnoj enciklopediji Jugoslavije 1962. sub voce donosi sažeti sintezni prikaz iluminacije u Hrvatskoj, a kasnije je opisala još nekoliko pojedinačnih rukopisa.

Zatim je 1964. u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu organizirana velika izložba pod naslovom *Minijatura u Jugoslaviji*. Dalmaciju je obradio Milan Prelog, Zagreb Dragutin Kniewald, a glagoljske rukopise Branko Fučić.

Agnezija Pantelić opisala je više glagoljskih rukopisa, a posebno je obradila Bartola Krbavca i općenito Krbavske glagolske rukopise¹⁶ te Hrvojev misal¹⁷ i II. novljanski brevijar.

Izložba *Minijatura u Jugoslaviji*, održana 1964. u Muzeju za umjetnost i obrt, premda veoma bogata, pokazala je tek mali dio onoga što postoji u Hrvatskoj, pa je prof. dr. Milan Prelog meni povjerio projekt sustavnog istraživanja iluminiranih rukopisa u Hrvatskoj. Projekt je započeo 1966., a dovršen je 1980. godine. Obišao sam sve samostane, katedrale i važnije knjižnice u Hrvatskoj. Naknadno sam iz dnevnog tiska doznao da su pronađeni još neki rukopisi u Gradskoj knjižnici u Zadru i Puli. Rezultat toga je knjiga *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj* tiskana u Zagrebu 1995. na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku. Ima 120 stranica s 88 ilustracija u boji i 47 crno-bijelih, te svu bibliografiju o iluminiranim rukopisima u Hrvatskoj do 1980., ukupno 326 jedinica.

Bilješke

- 1
M. Pelc, *Fontes Clovianae*, Zagreb, 1998., str. 22.
- 2
Nav. dj., str 31.
- 3
Nav. dj.
- 4
G. Devich, *L'Evangelario spatatense*, Spalato 1893.-94., str. 111.
- 5
Die illuminierten Handschriften in Dalmatien, Leipzig 1917., (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Oesterreich, Bd. 6.) str. 174 — Die illuminierten Handschriften im Oesterreichischen Küstenlande in Istrien und der Stadt Triest, Leipzig 1917., (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Oesterreich, Bd. 7.) str. 107.
- 6
N. Kalogjera, *Antiphonarium splitske stolne crkve*, u: *Sv. Cecilija*, Zagreb, 1924., str. 6-8.
- 7
Hrvatska revija, Zagreb, 1933., str. 408-419.
- 8
D. Kniewald, *Zagrebački liturgijski kodeksi XI.-XV. stoljeća*, u: *Croatia sacra*, Zagreb, 1940., str. 1-126.

9
D. Kniewald, *Umjetnička vrijednost zagrebačkih liturgijskih kodeksa*, u: *Croatia sacra*, 20-21/1943., str. 173-185.

10
D. Kniewald, *Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih kodeksa*, u: *Rad HAZU* 279, Zagreb, 1944.

11
C. Fisković, *Dubrovački sitnoslikari*, Izdanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dubrovniku*, 6/1950., str. 6-21.

12
Th. Kaeppli — H. V. Shooner, *Les manuscrits medievux de Saint Dominique in Dubrovnik*, u: *Catalogue sommaire*, Istituto storico domenicano Santa Sabina, Roma 1965.

13
Publicirao je brojne opise pojedinih rukopisa, ali najiscrpnije daje njihovu paleografsku obradu u članku: *Notae paleographicae, cronologicae et historicae I-VII*, u: *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, NS, XV/1928., str. 159-222. O brojnim rukopisima piše i u svojoj knjizi *Latinska paleografija*, Beograd, 1952.

14
O njima je pisala u više navrata, ali najiscrpnije piše u članku *A monument of Dalmatian miniature Painting from 13th Century*, u: *Medievalia and Humanistica* 13/1961.

15
D. Kečkemet, *Romaničke minijature u Splitu*, u: *Peristil*, 2/1957., str. 126-139.

16
Osobito izdvajamo: M. Pantelić, *Glagolski kodeksi Bartola Krbavca*, u: *Radovi Staroslavenskog instituta*, 3/1963. i *Hrvatski glagoljski kodeksi krbavskoga područja XIV. i XV. vijeka*, doktorska disertacija, Zagreb, 1960.

17
M. Pantelić, *Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala*, u: *Slovo*, 20/1976.

Summary

Anđelko Badurina

History of Research of the Illuminated Manuscripts in Croatia

Although Giorgio Vasari's biography of Julije Klović may be regarded as the first study of Croatian illumination, the history of scientific research of the Croatian illuminated manuscripts belongs to the end of the 19th and 20th century. During the first half of the 20th century the scientific research was done by Hans Folnesics, Ljubo Karaman, Dragutin Kniewald, and after them by Cvito Fisković, Duško Kečkemet, Ana Deanović, Milan Prelog, Branko Fučić, Agnezija Pantelić and others. A large exhibition of illuminated manuscripts in Yugoslavia (Minijatura u Jugoslaviji) was organized and held in 1966 in the Museum of Arts & Crafts in Zagreb. The initiative for the comprehensive and systematic research proceeded with the project led by Anđelko Badurina and completed in 1980. All the results were published in 1995 in the book *Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj*, which was edited in Croatian, German and English.